

Веденєєв Віталій Олексійович

Концептуальні засади політики толерантності міжнаціональних відносин як інструменту інтеграції суспільства та формування ідентичності

УДК УДК 32.1.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-3.3>

Веденєєв Віталій Олексійович
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри
соціально-гуманітарних
та загальноправових дисциплін
Криворізького навчально-наукового
інституту
Донецького державного університету
внутрішніх справ
вул. Тільги, 21, Кривий Ріг,
Дніпропетровська область, Україна
ORCID: 0000-0002-1307-3837

Проаналізовано концептуальні засади політики толерантності міжнаціональних відносин як інструменту інтеграції суспільства та формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни.

Розкрито значення суб'єктивної передумови формування загальної ідентичності населення, якою виступає цілеспрямована діяльність політичних акторів, що має, відповідно до особливостей поведінки людини, поліваріантний характер.

Визначено роль толерантності міжнаціональних відносин як підґрунтя соціальної інтеграції різних етнічних спільнот в процесі формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни. Розкрито сутність понять «згода» та «соціальна солідарність».

Охарактеризована концепція формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни, яка пов'язана з формуванням наднаціональної політичної спільноти, де національно-державна ідентичність визначається як стійкий взаємозв'язок людини з наднаціональною спільнотою, що підтримується за допомогою інституту держави та політико-культурної традиції державності.

Акцентовано увагу на тому, що наявна в історичній пам'яті українського народу правова спадщина та ідеї громадської солідарності, які сприяли поширенню серед населення демократичних традицій організації суспільства та влади, толерантності міжнаціональних відносин, потребують забезпечення сприятливих правових, політичних та культурних умов розвитку.

Розкрито причинно-наслідковий зв'язок між проявами соціальної солідарності, злагоди різних етнічних спільнот суспільства та рівнем його інтеграції, яка забезпечує нормальне функціонування суспільства та добробут всіх його членів.

У ході дослідження були використані наступні методи: історичний, соціокультурний, компаративний, аналіз та синтез.

Ключові слова: згода, ідентичність, концепція політики ідентичності, міжнаціональні відносини, соціальна солідарність, толерантність.

Вступ. Для сучасного українського суспільства пошук концептуальних засад формування загальної ідентичності, внутрішньої суспільної інтегрованості є особливо актуальним тому, що в Україні проживає майже 130 етнічних спільнот [16, р. 89–103]. Вся територія країни поділяється на 12 регіонів, для кожного з яких характерна своя комбінація етнічних маркерів: мов, культур, ментальностей, етнічних самосвідомостей [2, с. 138]. Ця комбінація етнічних маркерів визначається тим, що окрім українців та руських в цих регіонах проживає від 3-ох до 8-ми інших етнічних спільнот, які налічують від 0,2% загального складу населення регіону [1, с. 105]. Все вище перераховане ускладнює вигляд етнічного ландшафту українського суспільства та процес забезпечення його загальної ідентичності на засадах політики толерантності міжнаціональних відносин.

Слід також враховувати і той факт, що інтегрованість українського суспільства значно зросла саме за умов повномасштабного вторгнення російських військ на територію України, яке спричинило переакцентація політичних цінностей та настанов громадян, завдяки підвищенню значущості образу єдиної Батьківщини та проявам реальних загроз життю рідних та близьких, що врешті-решт і стимулювало прояв доцентрових тенденцій в середині суспільства, забезпечувало підсилення процесу інтеграції

українського суспільства та демонстрацію загальної ідентичності.

В умовах відсутності зовнішніх загроз, як правило, в українському суспільстві знаходять прояв відцентрові тенденції розвитку, яким притаманне поширення діаметрально протилежних політичних цінностей та настанов громадян, пов'язаних з регіональними, конфесійними та етнічними відмінностями спільнот, що врешті-решт призводило до дезінтеграції суспільства та проявів суспільного протистояння.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали ідеї Дж. Локка – як засновника дискусії про віротерпимість на ранніх етапах Сучасності, І. Канта – як родоначальника природно-правового підходу до тлумачення ліберальної толерантності, Дж. Милля – як автора утилітаристської парадигми толерантності, а також теоретиків різних напрямів політико-філософської думки: ліберально-деонтологічної (Дж. Ролза та Р. Дворкіна), мультикультуралістської (Ч. Тейлора, М. Сендела та У. Кимлика) та солідаристської (М. Уолцера, Ю. Хабермаса та С. Бенхабиба).

Також нам виявилися у нагоді публікації вітчизняних дослідників: В. Євтуха, М. Колесніченка, В. Крячко, С. Кульчицького, Н. Ротар, М. Хараджи, О. Хижняка та закордонних дослідників: Б. Андерсона, Дж. Гібсона, Е. Дюркгейма, М. Капуті, Дж. Кутюра,

П. Маселла, М. Мерфі, Р. Пеллетіра, Г. Подолера, Д. Сандерса, Е. Хобсбаума.

Методи дослідження. У ході дослідження була застосована наступна сукупність методів: *історичний метод* надав можливість за допомогою наведених історичних фактів, виявити антиукраїнський характер заходів, які проводили представники центральної влади Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Російської імперії та СРСР; *соціокультурний метод* сприяв виявленню: по-1-е, у політико-культурній спадщині українців ідеї народовладдя та відповідних їм стандартів і моделей політичної й громадської поведінки та, по-2-е, соціокультурної динаміки у вигляді доцентрових та відцентрових тенденцій й політичних цінностей та настанов, які ці процеси спричиняють; *компаративний метод* сприяв виявленню нового політичного вигляду старих проблем національної ідентичності в країнах «сталої демократії»; *методи аналізу та синтезу*, сприяли розкриттю: по-1-е, сутності понять «згода», «соціальна солідарність», «інтеграція» та, по-2-е, особливостей запропонованої концепції формування ідентичності в Україні.

Мета та завдання. *Мета* статті полягає в пошуку теоретично обґрунтованих засад, забезпечення толерантності міжнаціональних відносин в Україні як інструменту інтеграції суспільства та формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни. Відповідно до мети можливо сформулювати наступні *завдання*: по-1-е, розкрити значення суб'єктивної передумови (активності політичних акторів) в процесі формування загальної ідентичності; по-2-е, визначити роль толерантності міжнаціональних відносин як підґрунтя інтеграції різних етнічних спільнот в процесі формування загальної ідентичності населення країни; по-3-е, охарактеризувати концепцію формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни, яка відповідає сучасним умовам існування українського суспільства.

Результати. Доволі природним є потреба забезпечити внутрішню злагоду для суспільства, яке переживає процес трансформації та існує в умовах воєнного стану в наслідок повномасштабного вторгнення російських військ на територію України. Аксиоматичним є твердження стосовно того, що перетворення потребують від суспільства злагодженості спільних дій всіх громадян країни, які належать у поліетнічній країні до різних етнічних спільнот. Одним з засобів забезпечення такої внутрішньої злагоди є впровадження політики толерантності у міжнаціональних відносинах, яке сприяє формуванню внутрішньо суспільної ідентичності, цілісності суспільства та запобігає міжнаціональним чварам.

Втім історична пам'ять постійно нас повертає до тих часів, коли в межах поліетнічних суспільств все українське викликало та породжувало антиукраїнські заходи з боку центральної влади (за часів Російської імперії: 1863 р. – Валуєвський циркуляр, що забороняв видання на українській мові наукової та релігійної літератури; 1876 р. – Емський указ, що запроваджував повну заборону українського книговидання, концертної та театральної діяльності [14, р. 23–50]; за часів радянської влади: 1922 р. – проголошення керівництвом ЦК КП(б)У «теорії» боротьби в Україні двох субкультур, української – «селянської» за характером та московитської – «міської» за характером, в якій перемогти повинна московитська; 1926 р. – лист І. Сталіна «Товаришу Кагановичу та іншим членам ПБ ЦК КП(б)У» про початок боротьби з націонал-комуністами [3, с. 135] та «національним ухилом» в культурному житті й послідовне переслідування активних діячів процесу «українізації» та ін.).

Такими діями у попередні епохи влада намагалася прищепити українцям комплекс меншовартості, а всьому українському надати статус «провінційності». Вірогідніше за все це були намагання дистанціювати український народ від його історичної пам'яті, в якій була закарбована правова спадщина та ідеї громадської солідарності, що сприяли поширенню серед населення демократичних традицій організації суспільства та влади, толерантності міжнаціональних відносин. Мова може навидь йти про ті часи, коли українство була роз'єднане по окремим державам та позбавлене державності, але в суспільній свідомості в соціально обмеженому вигляді існували ідеї упорядкованості суспільного життя на засадах народовладдя та толерантності міжнаціональних відносин. Шкідливість для центральної влади Речі Посполитої, Австро-Угорщини, Російської імперії та СРСР цих демократичних традицій полягала в тому, що вони трансливали серед населення нетипові для правлячої верхівки цих країн стандарти та моделі політичної й громадської поведінки.

Зважаючи на все вище сказане та завдання сучасного етапу розвитку українського поліетнічного суспільства, коли наші громадяни намагаються створити демократичну державу та громадянське суспільство, ці демократичні традиції минулого потрібно для початку актуалізувати в суспільній свідомості, а потім забезпечити їм сприятливі правові, політичні та культурні умови розвитку.

Але виявляється, що це є доволі складним та тривалим процесом, якому потрібно навчатися. Однією з складових цього процесу «навчання демократії» є виховання серед пересічних громадян країни засад толерантності міжнаціональних відносин, які можуть свідомо прищеплюватися українцям традиційними засобами масової інформації та сучасними онлайн-платформами завдяки популяризації понять «соціальна солідарність», «згода» та «толерантність міжнаціональних відносин». Середовище соціальних мереж та блогосфера, взагалі дають можливість визначати актуальні питання, ідеологічні пріоритети, цілеспрямовано розповсюджувати серед користувачів потрібну інформацію, тобто займатися тим, що Е. Тоффлер назвав свого часу «проекуванням»

інформації» [15, р. 186–189] та вибудовуванням майбутнього, завдяки формуванню потрібного порядку денного.

Але для початку потрібно розібратися у концептуальних засадах поняття «згода». Використання у даному контексті поняття «згода», вочевидь, йде від терміну «соціальної солідарності» Е. Дюркгейма. «Соціальна солідарність» за Е. Дюркгеймом розуміється, як прояв взаємозалежності між різними індивідами та суспільством в умовах відсутності соціальних конфліктів та наявності усталених соціальних зв'язків [6]. Вірогідно, що в даному випадку поняття «згоди» виступає повним синонімом терміну «соціальної солідарності». Виникнення явища «згоди» пов'язується з необхідністю подолання наслідків розподілу суспільної праці. З часом це подолання створює соціальну спільноту у вигляді нації, в солідарній зв'язки якої людина потрапляє природним шляхом в момент народження. Зрозуміло, що ця згода є вимушеною, оскільки у величезній більшості випадків нам матеріально та морально неможливо дистанціюватися від нашої національності [7, с. 177–209].

Але якщо Е. Дюркгейм виходив з того, що для досягнення міжнаціональної солідарності достатньо існування об'єктивних передумов, то подальший розвиток науки вказує на те, що її формування не відбувається автоматично. Воно передбачає соціальну активність людей, яка є «штучним конструюванням... і соціальною інженерією» [9, с. 20]. Відповідно, нація представляється «уявною спільнотою» [4], ціннісні сенси якої конструюють політичні актори, закладаючи тим самим основи «політики ідентичності» [5]. Політика ідентичності може розглядатися, як результат прояву суб'єктивних передумов у вигляді цілеспрямованої діяльності різних політичних акторів: держави, владної еліти, контреліти, громадських активістів, різних політичних партій, суспільно-політичних організацій та рухів.

Але там, де свідомо діють політичні актори, інтереси яких є потенційно конфліктними, там і розвиток політичних процесів, і прояв ціннісних сенсів, заздалегідь має поліваріантний характер, що може призводити до оспорювання результатів суспільних дій, тобто до боротьби (яка з точки зору проблеми ідентичності може визначатися як «боротьба за ідентичність»).

Ця боротьба характерна не лише для України, але і для країн «сталого демократії», які на початку XXI ст. зіткнулися з новими викликами, що породжуються процесами міграції та переродженням старих проблем загальної ідентичності поліетнічного населення. В нових умовах XXI століття ці старі проблеми загальної ідентичності поліетнічного населення набувають, відповідно, нового політичного вигляду [12].

До низки старих проблем загальної ідентичності поліетнічного населення країн сталої демократії можливо віднести суперечки в Канаді між Оттавою та Квебеком; в Королівстві Іспанії між Мадридом та Барселеною; у Сполученому Королівстві Великої

Британії і Північної Ірландії між Лондоном та Единбургом; у Німеччині між європейською та турецькою частинами громади; у Франції між європейською та арабською частинами громади. Звичайно, що головним полем цієї боротьби є реальна політика, але її джерелом виступають теоретичні дискусії, які доволі довгий час точаться навколо протилежних позиціях конфліктуючих концепцій.

Якщо повернутися до первинного значенні поняття «політика ідентичності», то воно з початку використовувалося для визначення дій політичних акторів, які були спрямовані на захист національних меншин [10]. Згодом таке змістовне наповнення поняття «політики ідентичності» стає класичним та пов'язується з реальною політикою мультикультуралізму [11]. Необхідним смисловим доповненням цієї концепції стає вимога дотримання толерантності, як дієвого інструменту зняття внутрішньо суспільної напруженості та вирішення міжетнічних конфліктів, спричинених мультикультуралізмом і політичною гетерогенністю поліетнічних суспільств [8, р. 331]. Міжнародну згоду, що виникає на підґрунті цієї концепції можливо визначити, як сформовані на принципах толерантності міжнародні відносини, які формують громадянську націю у вигляді сукупності етносів, що її складають.

Згодом, замість вищезгаданої ідеї, виникла концепція формування наднаціональної політичної спільноти, де національно-державна ідентичність визначається як стійкий взаємозв'язок людини з наднаціональною спільнотою, що підтримується за допомогою інституту держави та політико-культурної традиції державності [13].

Складності ситуації додає те, що вищевикладене становить лише теоретичну складову вирішення проблеми формування в Україні поліетнічної наднаціональної громадянської спільноти. В реальному житті починаючи з набуття Україною незалежності у 1991 р. влада не опікувалася практичної складовою цього питання – не було визначене проблемне коло питань, які потребують вирішення, відповідно не була сформульована стратегія національного розвитку міжнародних відносин в поліетнічному суспільстві; не були визначені кроки по запровадженню запобіжників, які б унеможливили конфлікти на національному підґрунті. Суспільний консенсус довгий час забезпечувався завдяки природній толерантності тих етносів, які мешкають у сучасній Україні. І такий стан речей міг існувати доволі довгий час, як би політики у XXI столітті час від часу не почали використовувати національне (релігійне та мовне) питання як інструмент збільшення чисельності та мобілізації власного електорату.

Втім пересічні громадяни, як виявляється, є набагато мудрішим ніж представники українського політикуму. Звертає на себе увагу той факт, що звичайні люди різних національностей демонструють громадянську зрілість та толерантність в міжнародній

них відносинах. Незважаючи на вищесказане владі потрібно мати на увазі, що ця сфера суспільних відносин потребує постійного контролю та запровадження у разі необхідності профілактичних заходів, враховуючи остаточну неврегульованість міжетнічних відносин та можливість їх доволі швидкої радикалізації (за умов військових дій, соціально-політичної, економічної невизначеності).

Висновки. Концептуальні засади становлять підґрунтя будь-якої раціональної та ефективної державної політики, не є виключенням і політика розбудови міжетнічних відносин у поліетнічному українському суспільстві. Мета цієї політики – забезпечення толерантності міжнаціональних відносин, яка виступає основою інтеграції поліетнічної спільноти та є підґрунтям для формування загальної ідентичності українського суспільства. Теоретичною основою сучасної політики міжнаціональних відносин в Україні, враховуючи особливості нашого суспільства та специфіку сьогодення, могла б стати концепція формування наднаціональної політичної спільноти, де національно-державна ідентичність громадян визначається як стійкий взаємозв'язок людини з наднаціональною спільнотою, який підтримується за допомогою інституту держави та політико-культурної традиції державності.

Особливу увагу, при реалізації цієї політики формування загальної ідентичності поліетнічного населення, слід відвести врахуванню суб'єктивних передумов політичної діяльності, які пов'язуються з цілеспрямованою діяльністю різних політичних акторів. Саме діяльність політичних акторів, зважаючи на поліваріантний характер поведінки людини, може привести до різних результатів.

Втім саме ефективна політика формування загальної ідентичності поліетнічного населення країни здатна забезпечити розвиток багатонаціонального суспільства, впливаючи на рівень його соціальної інтеграції. Соціальна інтеграція суспільства дає можливість політичним акторам, які представляють різні етнічні спільноти, реалізовувати заявлені цілі політичної діяльності, пов'язані з забезпеченням економічного процвітання, соціального благополуччя та комфортного етнокультурного ландшафту суспільства. Такі політичні цілі досягаються за умови прояву в суспільстві соціальної солідарності, згоди між представників різних етнічних спільнот, підґрунтям існування соціальної солідарності великою мірою виступає міжетнічна толерантність. Врешті-решт, виникає причинно-наслідковий зв'язок між проявами соціальної солідарності різних етнічних спільнот суспільства та рівнем його інтеграції, яка забезпечує нормальне функціонування суспільства та добробут всіх його членів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колесніченко М. В. Міжетнічна толерантність як чинник соціальної когезії в етнічно диверсифіко-

ваному суспільстві. *Культурологічний альманах*. 2022. Вип. 4. С. 99–110.

2. Крячко В. І. До питання про визначення маркерів етнічності у соціальному просторі. *Нова парадигма*. 2013. Вип. 116. С. 136–147.

3. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / За заг. ред. В. Смоля. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.

4. Anderson B. Imagined communities: reflections on the origins and spread of nationalism. London; New York: Verso, 1991. 224 p.

5. Caputi M. National identity in contemporary theory. *Political Psychology*. 1996. Vol. 17, N 4. P. 683–694.

6. Durkheim E. Le suicide, Paris: Presses Universitaires de France, 2007, 463 p.

7. Durkheim E. De la division du travail social. Paris: Presses Universitaires de France, 2013. 420 p.

8. Gibson J.L. Political intolerance in the context of democratic theory. *The Oxford Handbook of Political Science* / R.E. Goodin (ed). Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 323–341.

9. Hobsbawm E. J. Nations and Nationalism since 1780. 2nd ed. London: Cambridge University Press, 2012. 206 p.

10. Masella P. National identity and ethnic diversity. *Journal of population economics*. 2013. Vol. 26, N 2. P. 437–454.

11. Murphy M. Multiculturalism: a critical introduction. London: Routledge, 2012. 196 p.

12. Pelletier R., Couture J. Identity and political trust in multinational democracies: the cases of Québec and Catalonia. *Trust, distrust, and mistrust in multinational democracies: comparative perspectives* / D. Karmis, F. Rocher (eds). Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-queen's university press, 2018. P. 300–330.

13. Podoler G. Who was Park Chung-hee? The memorial landscape and National Identity Politics in South Korea. *East Asia*. 2016. Vol. 33. P. 271–288.

14. Saunders D. Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863. *The International History Review*. 1995. №17 (1). P. 23–50.

15. Toffler A. Future Shock. Now York: Random House, 1970. 505 p.

16. Yevtikh V. Russkiye in Ukraine: myths versus realities or vice versa. Ethnicity: Ukrainian perspectives. General introduction. Warsaw; Kiev, 2013. P. 89–103.

REFERENCES:

1. Kolesnichenko, M. V. (2022). Mizhethnicna tolerantnist yak chynnyk sotsialnoi kohezii v etnichno dyversyfikovanomu suspilstvi. [Interethnic tolerance as a factor of social cohesion in an ethnically diversified society]. *Kulturolohichniy almanah*. [Cultural almanac]. Vyp. 4. S. 99–110 [in Ukrainian].

2. Kryachko, V.I. (2013). Do pytannia pro vyznachennia markeriv etnichnosti u sotsialnomu prostori. [To the issue of defining markers of ethnicity in the social space]. *Nova paradyhma*. [New paradigm]. Vyp. 116. S. 136–147 [in Ukrainian].

3. Kulchytskyi, S. (1999). Ukraina mizh dvoma viinamy (1921–1939 rr.) [Ukraine between the two wars (1921–1939)] / V. Smolii (Ed.). Kyiv: Alternatyvy. 336 s. [in Ukrainian].

4. Anderson, B. (1991). *Imagined communities: reflections on the origins and spread of nationalism*. London; N.Y.: Verso. 224 p.
5. Caputi, M. (1996). National identity in contemporary theory. *Political Psychology*. Vol. 17, N 4. pp. 683–694.
6. Durkheim, E. (2007). *Le suicide*, Paris: Presses Universitaires de France. 463 p.
7. Durkheim, E. (2013). *De la division du travail social*. Paris: Presses Universitaires de France. 420 p.
8. Gibson, J.L. (2007). Political intolerance in the context of democratic theory. *The Oxford Handbook of Political Science / R.E. Goodin (ed)*. Oxford: Oxford University Press. pp. 323–341.
9. Hobsbawm, E. J. (2012). *Nations and Nationalism since 1780*. 2nd ed. London: Cambridge University Press. 206 p.
10. Masella, P. (2013). National identity and ethnic diversity. *Journal of population economics*. Vol. 26, N. 2. pp. 437–454.
11. Murphy, M. (2012). *Multiculturalism: a critical introduction*. London: Routledge. 196 p.
12. Pelletier, R. & Couture, J. (2018). Identity and political trust in multinational democracies: the cases of Québec and Catalonia. In: *Trust, distrust, and mistrust in multinational democracies: comparative perspectives*. Karmis D., Rocher F. (eds). Montreal; Kingston; London; Chicago: McGill-Queen's university press. pp. 300–330.
13. Podoler, G. (2016). Who was Park Chung-hee? The memorial landscape and National Identity Politics in South Korea. *East Asia*. Vol. 33. pp. 271–288.
14. Saunders, D. (1995). Russia and Ukraine under Alexander II: The Valuev Edict of 1863. *The International History Review*. №17 (1). pp. 23–50.
15. Toffler, A. (1970). *Future Shock*. Now York: Random House. 505 p.
16. Yevtukh, V. (2013). Rusскиye in Ukraine: myths versus realities or vice versa. *Ethnicity: Ukrainian perspectives. General introduction*. Warsaw; Kiev. pp. 89–03.

Conceptual foundations of tolerance policy in international relations as a tool for society integrating and identity forming

Vedenieiev Vitalii Oleksiyovych

Ph.D., Associate Professor,
Associate Professor at the
Department of Social Humanities
and Legal Disciplines
Kryvyi Rih Educational
and Scientific Institute
of Donetsk State University
of Internal Affairs
Tilgi str., 21, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk
region, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1307-3837

Conceptual foundations of tolerance policy in international relations are analysed as a tool for society integrating and common identity forming for polyethnic country population.

In the study has been revealed the meaning of subjective pre-condition for common population identity forming, which is goal-directed activity of political actors, that is multivariate, in accordance with the man behavior features.

The role of tolerance in international relations has been determined as a foundation of different ethnic community social integration in the process of common identity forming for polyethnic country population. The essence of such concepts as «consent» and «social solidarity» is revealed.

The concept of a common identity forming for polyethnic country population is characterized which is related to forming of supranational political community, where a nationally-state identity is determined as a sustainable intercommunication between a person and a supranational community which is supported by the state institution and the politico-cultural of the statehood tradition.

Attention is focused on the fact that legal heritage and public solidarity ideas presented in historical memory of the Ukrainian people, which contributed to the spread of the democratic traditions of society and power organization, tolerance in international relations among the population, require providing of favourable legal, political and cultural terms of development. The cause-and-effect relationship between the manifestations of social solidarity, harmony of various ethnic communities of society and its integration level is revealed, that provides the normal functioning of society and welfare of all his members.

During research next methods were used: historical, sociocultural, comparative, analysis and synthesis.

Key words: consent, identity, conception of identity policy, international relations, social solidarity, tolerance.